

TAUTOS IR NACIONALINĖS VALSTYBĖS ATEITIS MODERNIOSIOS „BABELIO BOKŠTO“ VIZIJOS PERSPEKTYVOJE

VYTAUTAS RADŽVILAS

Straipsnyje svarstoma tautos ir nacionalinės valstybės būklė ir ateities perspektyvos šių dienų globalizacijos sąlygomis. Teoriniu ir metodologiniu aspektu analizuojama ir kritiškai vertinama šiuolaikinėje politinėje teorijoje įsitvirtinusi idėja, kad tauta ir nacionalinė valstybė kaip jos politinės organizacijos forma yra pasmerktos išnykti. Aptariant šios idėjos ištakas ir genezę moderniojoje politinėje filosofijoje atskleidžiama, kad tai yra teoriškai nepagrindžiama normatyvinė idėja, arba praktiškai neįgyvendinamas utopinis moralinis ir politinis idealas.

Įvadas

Neaprepiama akademinė literatūra straipsnyje keliamu klausimu lengvai gali sudaryti įspūdį, kad pats užmojis jį svarstyti primena mėginimą laužtis pro plačiai atvertas duris. Viena vertus, teoriniu požiūriu tai atrodo „beviltiškas“ ir „neperspektyvus“, nes iš princi-

---

Vytautas Radžvilas – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto profesorius (el. paštas: vytautas.radzvilas@tspm.vu.lt).

© Vytautas Radžvilas, 2018

Straipsnis įteiktas redakcijai 2018 m. vasario 1 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2018 m. vasario 19 d.

DOI: <https://doi.org/10.15388/Polit.2018.1.11663>

po vienu būdu neatsakomas, klausimas. Daugybėje darbų atkakliai teigiama, kad nacionalinė valstybė negrižtamai silpnėja bei yra ir netrukus visiškai išnyks kaip praeitės atgyvena. Visais įmanomais būdais įrodinėjama, kad ją griauna ir vis labiau pakeičia vadinamosios supranacionalinės struktūros – nuo transnacionalinių korporacijų ir regioninių valstybių susivienijimų iki „žaidimo taisyklės“ visam pasauliui primetančių globalių arba tarptautinių ekonominio, socialinio ir teisinio reguliavimo agentūrų bei institucijų¹. Tuo pat metu netrūksta tyrinėjimų, kuriuose nacionalinės valstybės nuosmukis ne tik yra neigiamas, bet priešingai – aiškinama, kad net tokie šią valstybę iš pažiūros silpninantys pokyčiai kaip ES integracija iš tikrųjų yra tik būdas ją gaivinti ir vėl sustiprinti, o tai žada ir laiduoja jos renesansą². Tokia „globali“ *pro et contra* diskusija, nors vis dar įprasta ir vyrauja mokslinėje literatūroje, veikiausiai turėtų anksčiau ar vėliau išsivėpti. Ji gali būti nepabaigiama ir tęstis *ad absurdum* neveddama prie jokių aiškesnių išvadų, taigi laikytina keliu, vedančiu į teorinę ir empirinę aklavietę. Todėl straipsnyje į šią diskusiją nebus veliamasi.

Išvengti tokios aklavietės spąstų ir nepatekti į užburtą bevaisio ginčo ratą turbūt įmanoma vieninteliu ir seniai žinomu bei patikrintu būdu: reikia kliautis praktika. Politinė filosofija paprastai atgimdavo ir suklestėdavo neramiais – didžiulių krizių ir sukrėtimų – laikais, o laikotarpiais tarp epochinės reikšmės istorinių lūžių plėtodavosi vangiai, nepasiūlydama novatoriškų idėjų ir didelių atradimų³. Ši įžvalga pritaikoma ir visiems dabartiniams visuomenės moksliniams tyrinėjimams. Nors gamtos ir socialinių mokslų teoriniai ir metodologiniai skirtumai yra reikšmingi ir visuotinai pripažįstami, retai kada suabe-

---

¹ McCormick John P., *Weber, Habermas, and Transformations of the European State: Constitutional, Social, and Supranational Democracy*, Cambridge [N. Y.] [etc.] Cambridge University Press, 2007.

² Milward Alan S., *The European Rescue of the Nation-State*, London: Routledge, 2000.

³ Voegelin Eric, *The New Science of Politics: An Introduction. With a New Forward by Dante Gemino*, Chicago, London: The University of Chicago Press, 1987, p. 2.

jojama, jog socialinio pažinimo rezultatai taip pat turi būti verifikuojami, kad atitiktų moksliško reikalavimus. Verifikavimo metodų ir kriterijų klausimas – atskira ir sunki problema, plačiai svarstoma socialinių mokslų filosofijoje. Čia pripažįstama, kad ypač keblu tikrinti bendriausio pobūdžio, gelmines žmonijos transformacijas numatančias ir į tolimą ateitį nukreiptas, – pavyzdžiui, marksistinio tipo, – socialines ir politines teorijas. Vis dėlto manoma, kad net ir jos iš principo yra patikrinamos remiantis gana aiškiai adekvatumo kriterijumi – vidutiniu ir ypač ilguoju laikotarpiu išryškėjančiais jų taikymo ir praktinio įgyvendinimo padariniais bei rezultatais⁴. Šis kriterijus kaip tik puikiai tinka nagrinėjant straipsnyje keliamą tautos bei nacionalinės valstybės būklės ir ateities perspektyvų klausimą.

Žvelgiant iš laiko nuotolio matyti, kad kosmopolitinis visuotinės – betautės ir politiškai suvienytos, o tiksliau – nupolitintos, žmonijos idealas iškyla jau XVIII a. Apšvietos mąstytojų darbuose, o XIX a. nuosekliai iki logiškos pabaigos išplėtojamas marksistinėje tautos ir valstybės nenykimo teorijoje. Sovietų Sąjungoje vykdyta „internacionalinė“ vadinamųjų broliškų sovietinių tautų „draugystės ir suartėjimo“ politika iš esmės buvo mėginimas praktiškai įgyvendinti šios teorijos nuostatas. Tačiau pastangos sukurti „naują internacionalinę žmonių bendriją“ – betautę „tarybinę liaudį“ – buvo nesėkmingos ir galiausiai žlugo. Panašiai Europos Sąjungoje, kurios aukščiausieji vadovai ne kartą atvirai ir viešai deklaravo, kad tautos ir nacionalinės valstybės yra atgyvenos, o jų vieta istorijos muziejuje, kyla tautinio ir valstybinio atgimimo banga. Tiesa, kol kas nesugebama šio reiškinio adekvačiai apmąstyti ir konceptualizuoti, todėl jis iš inercijos vis dar dažnai laikomas atsitiktiniu ir trumpalaikiu „populistinio“ ar „autoritarinio“ nacionalizmo proveržiu. Viliamasi, kad toji banga beveik savaime anksčiau ar vėliau nuslūgs. Bet tai, kad nėra deramai tyrinėjamos gelminės priežastys, dėl kurių, daugeliui

⁴ Taylor Charles, „Social Theory as Practice“, *Philosophy and the Human Sciences. Philosophical Papers 2*, Cambridge: Cambridge University Press, 1985, p. 111–113.

netikėtai, atgimė paskubėtas „numarinti“ nacionalizmas, savaime nepaneigia galimybės, jog akivaizdžios šio „prisikėlimo“ apraiškos yra tik didžiulio masto ir kol kas menkai perprastų bei sunkiai prognozuojamų ES, o ir viso pasaulio, naujų ir ilgalaikių raidos tendencijų ženklai. Šiuo atveju tik pasitvirtina pranašiška Isaiaho Berlino įžvalga, kad praеityje nepaisytas nacionalizmas vėl darosi rimta jėga⁵. Galiausiai, apžvelgiant šiuolaikines globalizacijos ir valstybių galios santykių kismo tendencijas, nesunku įsitikinti, kad tokios dinamiškiausios besivystančios ir sparčiai stiprėjančios bei globalios galios centrais tampa valstybės kaip Indija ar Kinija suvokia save kaip tautines valstybes ir visur vadovaujasi pirmiausia savo nacionaliniais interesais.

Svarbu tiksliai įvertinti vykstančio nacionalizmo „budimo“ teorinę ir empirinę reikšmę. Juk iš principo įmanoma teigti, kad jis nieko neįrodo, nes gali būti tik trumpalaikis ir grįžtamasis reiškinys ar net „mada“, o ne ilgalaikė ir tvari, XXI a. vis labiau ryškėjanti ir stiprėjanti pasaulio politinės raidos tendencija. Tačiau kai šis lyg ir nieko „galutinai“ neįrodantis teiginio apie tautos ir nacionalinės valstybės mirtį praktinis patikrinimas iš spekuliatyvių svarstymų plotmės perkeliamas į konkretų teorinį ir politinį bei istorinį kontekstą, jis gali įgyti visiškai kitą įtaką ir reikšmę. Viena yra bendro pobūdžio ir dekontekstualizuotos, taigi abstrakčios ir neapibrėžtos, akademinės bei politinės diskusijos apie tautos ir nacionalinės valstybės būklę ir vaidmenį šiuolaikinės globalizacijos sąlygomis. Šiuo atveju klausimas skleidžiasi beribės ir neprognozuojamos – iš principo atviros visoms galimybėms – ateities perspektyvoje. Žvelgiant iš šios perspektyvos, visi, net „moksliškiausi“, diskusijoje pateikiami teoriniai ir empiriniai argumentai tampa grynai hipotetiški, o apibūdinant trumpai ir iš esmės – menkaverčiai arba niekiniai.

---

⁵ Berlin Isaiah, „Nacionalizmas: praеityje nepaisytas, dabar – jėga“, *Vienovė ir įvairovė*, iš anglų kalbos vertė Alvydas Jokubaitis, Vilnius: Amžius, 1995, p. 34–64.

Tačiau visai kas kita yra siaurinti ir tiksliau apibrėžti patį praktinio tikrinimo lauką. Minėti tautos ir nacionalinės valstybės tvarumą bei gyvybingumą liudijantys istoriniai praeities ir empiriniai dabarties pavyzdžiai gali būti siejami tik su konkrečia tautos ir valstybės nunykimą teigiančia ir pranašaujančia politinio mąstymo paradigma, tad juos derėtų laikyti paprasčiausiu jos pagrįstumo tikrinimu. Tokiam patikrinimui galiotų ir galėtų būti taikomos jau Thomo Kuhno suformuluotos išvalgos apie mokslo paradigmos raidos ir kaitos ypatumus bei dėsningumus. O tai savo ruožtu reikštų, jog dabartinės tautos ir nacionalinės valstybės atgimimo apraiškos ar net jų tikro „prisikėlimo“ tendencijos leidžia daryti prielaidą, kad jų mirtį pranašavusi politinio mąstymo paradigma braška, ir laikyti tai rimtu jos teorinio bei praktinio neadekvatumo ir krizės požymiu. Straipsnio tikslas yra pažvelgti į šią paradigmą savitu ir, kiek mums žinoma, mokslinėje literatūroje dėmesio nesulaukusių aspektu – teoriniu ir metodologiniu požiūriu iš Immanuelio Kanto istorijos ir politinės filosofijos perspektyvos išanalizuoti ir kritiškai įvertinti, kiek pagrįsta šiuolaikinėje politinėje teorijoje įsitvirtinusi idėja, kad tauta ir nacionalinė valstybė, kaip jos politinės organizacijos būdas ir forma, šiuolaikinės globalizacijos sąlygomis tapo nebeveiksmingomis ir pasmerktomis išnykti praeities atgyvenomis.

1. Senasis ir Naujasis Babelio bokštai

Toji paradigma yra ne kas kita, kaip šiuolaikinė Babelio bokšto vizija – būtent šis biblinis simbolis leidžia glausčiausiai ir vaizdingiausiai nusakyti ją grindžiančią pamatinę idėją. Tai – visuotinės žmonijos, arba vienos, ta pačia kalba šnekančios, pasaulio tautos idėja. Šis mitinis simbolis gana lengvai išverčiamas į šiuolaikinę politikos kalbą teoriškai ir istoriškai apibrėžiant minėtos paradigmos kontūrus. Ir čia pirmuoju atskaitos tašku bei būtina orientavimosi gaire neišvengiamai turi tapti pats jos atsiradimo laikas. Mat miti-

nės ištakos savaime ir gana įtaigiai perša mintį, kad vienos pasaulio tautos idėja yra labai sena. Tačiau ši iš pirmo žvilgsnio įtikinama ir nekelianti įtarimo mintis, atidžiau įsigilinus, pasirodo esanti tik apgaulingas išpūdis, sukuriantis tai, ką galima pavadinti transgresyvaus susidvejinimo, arba susiklojimo, efektu. Filosofinėje ir mokslinėje literatūroje apie šį efektą dažniausiai prabylama tik užuominomis, nes tiesiogiai jis paprastai nebūna įvardijamas. Jį atpažinti dažniausiai galima tik teoriškai rekonstruojant kontekstus, kuriuose jis iškyla ir faktiškai būna aptariamasis atvirai neišryškinant jo savitumo ir svarbos, kai analizuojamos įvairios tradicijos ir modernio santykių ir sąveikos problemos. Šio straipsnio autorius atkreipė dėmesį į šį efektą analizuodamas Friedricho Nietzsche'ės darbuose plėtotą Vakarų racionalizmo kritiką⁶. Krito į akis savitas šios kritikos bruožas: vokiečių mąstytojas, kaltindamas dėl Vakarų civilizacijos nuosmukio „racionalizmo“ tradiciją, nepateikdamas jokių argumentų, suplakė ir „kaltininkais“ įvardijo dvi istoriškai egzistavusias visiškai skirtingas jos formas – iš Sokrato kildinamą Vakarų klasikinės filosofijos racionalizmą ir kur kas vėliau iš jo tariamai atsiradusį bei Sokrato „griaunamąjį darbą“ neva tęsiantį ir užbaigiantį naujųjų amžių racionalizmą, kurį įkūnija modernusis gamtos mokslas⁷. Apie tokį tradicijos ir modernio susidvejinimą ir susiklojimą, jį įvardijant įvairiai ir netiesiogiai (pavyzdžiui, „diskursų suplakimu ir laikotarpių suliejimu“)⁸, šiuolaikinės humanitarinės ir socialinės žinijos srityse aiškiau ir gana retai užsimenama tik kai kurių autorių darbuose. Dėl priežasčių, kurių aptarti čia nėra galimybės, plačiau ši itin svarbi ir įdomi problema nėra tyrinėjama.

⁶ Radžvilas Vytautas, „Nietzsche'ės metafizikos trajektorijos: kelias antifilosofijos link?“, *Gyvenimo apologija: Nietzsche'ės teorinės interpretacijos*, Vilnius, 2007, p. 363–370.

⁷ Nietzsche Friedrich, *Tragedijos gimimas, arba helenizmas ir pesimizmas*, iš vokiečių kalbos vertė Alfonsas Tekorius, Vilnius: Pradai, 1997, p. 100–115.

⁸ Rancière Jacques, *The Names of History. On the Poetics of Knowledge*, translated by Hassan Melehy. Foreword by Hayden White, Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 1994, p. 30.

Straipsnyje kaip tik ir siekiama pasitelkti ir atskleisti nepelnytai primirštą ir nepakankamai įvertinamą minėto efekto euristinį potencialą, leidžiantį naujai pažvelgti į čia gvildenamą iš pažiūros nuvalkiotą ir išsemtą tautos ir nacionalinės valstybės ateities klausimą. Pirmiausia dera trumpai apibūdinti šio efekto esmę. Suprantama, vien turint omenyje mokslinėje literatūroje aiškiai neįtvirtintą šio mentalinio reiškinių pažintinį statusą ir menką iširtumą, pateikti glaustą ir griežtą jo apibrėžimą nėra įmanoma. Tačiau visai įmanoma ir net gana lengva rekonstruoti po „susidvejinimo“ ir „susiklojimo“ sąvokomis glūdintį dvilypį santykį – modernybės santykį su tradicija ir modernybės santykį su pačia savimi. Plėtojant ir tikslinant šią įžvalgą, galima teigti, kad pamatinis modernybės bruožas yra jos transgresyvumas, besiskleidžiantis kaip nuolatinis dvejopas neigimas. Arba veikia du vienalaikiai ir neatskiriami susiję vyksmai: viena vertus, modernybė be paliovos „peržengia“ tradiciją griaudama jai būdingas mąstymo ir gyvenimo formas, antra vertus, modernybė be atvangos „peržengia“ save vis labiau „modernėdama“ ir „pažangėdama“, tai yra „kūrybinio griovimo“ būdu naikindama senąsias ir išrasdama vis naujas savo pačios mąstymo ir gyvenimo formas. Šitai ir randasi transgresyvaus susidvejinimo, arba susiklojimo, efektas: dėl abiejų vyksmų vienalaikiškumo ir lygiagretumo šie iš tikrųjų visiškai nebendramačiai vyksmai „susilieja“ ir tampa beveik neatskiriami. Tai gi minėto efekto esmė – jo kuriama bendramatiškumo iliuzija. Dėl jos skirtingais istorijos laikotarpiais egzistavę ir visiškai skirtingos prigimties, o kalbant dar tiksliau, metafiziškai nebendramačiai žmogiškosios tikrovės reiškiniai lengva ranka sutapatinami laikant juos vienodai tikrais ir lygiaverčiais ontologinio ir aksiologinio statuso požiūriu. Šio efekto mastą ir poveikį vargu ar įmanoma pervertinti. Jis persmelkia visas šiuolaikinės humanitarinės ir socialinės žinijos sritis sukeldamas aibę teorinių ir metodologinių problemų ir sunkumų šių sričių tyrinėtojams. Tačiau tikroji jo daroma žala yra kita ir nepalyginti didesnė: šis efektas yra ne tik pažinimo klaidų šaltinis,

bet dar labiau – ideali dirva rasti ir vešėti įvairiausio plauko pažinimą iškraipantiems ideologiniams mistifikacijoms. Tai patvirtinančių pavyzdžių toli ieškoti nereikia. Vienas iš tokių parankinių pavyzdžių kaip tik tiesogiai susijęs su šiame straipsnyje svarstomu klausimu.

Kokiu mastu transgresyvaus susidvejinimo efektas gali iškreipti teorinę ir istorinę reiškinį žiūrą, puikiai paliudija mokslinėje literatūroje itin išplitęs, dažnai laikomas „savaiame suprantamu“ ir net iškilių autorių nekritiškai kartojamas ir skleidžiamas požiūris, jog kosmopolitizmas esąs sena, vėlyvosios antikos mąstytojų suformuluota ir krikščionybės visiškai išplėtota doktrina, skelbianti žmonijos vienybę ir neteikianti reikšmės tautiniams žmonių skirtumams. Tačiau šį iš pažiūros visiškai teisingą ir nekaltai atrodantį teiginį kaip tik ir galima laikyti tipišku čia aptariamo efekto pavyzdžiu. Šitoks teiginys yra smarkiai klaidinantis ir atveria kelią jau minėtoms ideologiniams mistifikacijoms būtent todėl, kad čia nepagrįstai, remiantis grynai formalistine sąvokos „kosmopolitizmas“ semantika, suplakamos tradicinė ir modernioji kosmopolitizmo sampratos. Šitai užtušojami ir paslepiami milžiniški ir nesutaikomi jų turinio ir prasmės skirtumai. Kai krikščionybė – iš tiesų universalistinė religija – laikoma ir vadinama kosmopolitine net nemėginant apibūdinti jos „kosmopolitiškumo“ savitumą, susidvejinimo efektas pasireiškia visa jėga: kuriama ir palaikoma vientisos „kosmopolitizmo“ tradicijos ir jos nepertraukiamo tęstinumo Vakarų pasaulio istorijoje iliuzija. Tačiau kritine refleksija atsikračius šios iliuzijos ir išnykus efektui, visa universalizmo / partikuliarizmo bei kosmopolitizmo / nacionalizmo santykių istorija nušvinta visai nauja šviesa. Aiškėja, kad visai gali būti, jog milžiniška dalis šiems klausimams skirtų tyrinėjimų rymo ant abejotinių – neaiškių ir trapių – teorinių ir metodologinių pamatų. Maža to, daugelis neproduktyviai svarstomų „antinomiškų“, arba „beviltiškų“, klausimų gali pasirodyti esą tik neišsprendžiamos pseudoproblemos, iškylančios dėl susidvejinimo efekto kuriamos skirtingų ir nebendramačių, tačiau vienodai įvardijamų politinių reiškinių bei sampratų samplaikos ir painiavos.

Kritinės refleksijos išsklaidomų efekto kerų viena pirmųjų „aukų“ neabejotinai tampa mokslinėje literatūroje nepaprastai išplitusi ir įtakinga tezė, kad tautos yra tik konstruojamos arba, nusakant šio požiūrio esmę vieno svarbiausių jo populiarintojų, Benedicto Andersono, vartotu terminu, – tik įsivaizduojamos bendrijos. Šiuo atveju iš vaizduotės kildinamos *visos* istorijoje egzistavusios tautos ir vengiama svarstyti klausimą, ar ši savybė – būti vadinamaisiais socialiniais konstruktais – nėra tik *moderniųjų* tautų bruožas. Būtų neteisinga teigti, kad šis klausimas yra visiškai nutylimas. Jis veikiau yra subtiliai apeinamas ar net „paskandinamas“ dviprasmybėse užsimenant, pavyzdžiui, apie „tautos“ ir „liaudies“ skirtį⁹. Tačiau šitokios užuominos kaip tik ir „skandina“ klausimą paslėpdamos jo tikrąją gelmę ir reikšmę, kurią atskleidžia tik tokie retomis išimtimis laikytini darbai kaip Pierre'o Manent'o atlikta konceptuali ir išsami moderniosios tautos genezės – tradicinės tautos virsmo modernia tauta – teorinė ir istorinė analizė¹⁰. Taigi nors tokių analizių esama, vien dėl savo retumo jos užgožiamos kur kas labiau išplitusio, visas sampratas subendramatinančio ir homogenizuojančio požiūrio ir šitaip nustumiamos į vyraujančio tautos ir nacionalinės valstybės akademinio diskurso paraštes.

Kritinė refleksija padeda atskleisti lemtingai svarbią šio vyraujančio diskurso savybę, tiksliau – žalingą ir net pavojingą jo bruožą. Aiškėja, kad šitoks diskursas, ignoruodamas ar veikiau slėpdamas pamatinius skirtumus tarp tradicinės / prigimtinės ir modernios / konstruojamos tautos, pradeda „žaisti“ dėl to atsirandančiomis dviprasmybėmis ir savavališkai ekstrapoluoja moderniai tautai būdingus bruožus, tai yra retrospektyviai priskiria juos ir ikimodernioms tautoms.

---

⁹ Lyotard François, *Postmodernus būvis*, iš prancūzų kalbos vertė Marius Daškus, Vilnius: Baltos lankos, 1993, p. 76–78.

¹⁰ Manent Pierre, „What is a Nation?“, *The Intercollegiate Review – Fall, 2007*, p. 23–31.

Principinė ir griežta Senosios ir Naujosios tautos (šitaip toliau bus kai kur įvardijamos ikimodernioji / prigimtinė ir modernioji / konstruojama tautos) skirtis laikytina konceptuali šio straipsnio pagrindu ir svarbiausia jį teoriškai struktūrinančia bei artikuluojančia prasmine ašimi. Ši skirtis iš karto tampa naudinga nuoroda ir aiškia orientavimosi gaire mėginant labiau išryškinti minėtos Babelio bokšto paradigmos kontūrus. Žvelgiant į ją per šitokios skirties prizmę, istoriniam ir teoriniam žvilgsniui atsiveria iš tiesų įdomus ir kiek netikėtas reginys: laiko horizonte išskyla ir stūkso ne vienas, bet du – Senasis ir Naujasis – Babelio bokštai. Apie pirmąjį pasakojama Biblijoje, antrasis – grynai moderniosios vaizduotės kūrinys. Tačiau kas ir kokia – mitinė, filosofinė, mokslinė, ideologinė ar dar kokia nors kitokia – yra ši vaizduotė? Šitaip gali būti performuluotas pagrindinis šiame straipsnyje keliamas ir nagrinėjamas klausimas. Tai padarius, dar labiau keičiasi ir galutinai išsigrynina žiūros perspektyva, kurioje aiškiai nusidriekia milžiniškas istorinis „tarp“ – ilgas, tūkstantmečius, o gal apskritai visada egzistavęs laikotarpis be Babelio bokšto. Laikas, kai tautos ir empirinė jų įvairovė buvo laikomos natūraliomis, savaimė suprantamomis ir iš principo niekada neišnyksiančiomis ar nunyksiančiomis duotybėmis. Antikinė filosofija kosmopolį, arba pasaulinę pilietiją, laikė žmonių, kaip protingų būtybių, idealia dvasine bendruomene ir neteigė kada nors išnyksiant pačias tautas. Šią doktriną išplėtojusi ir sukilninusi krikščioniškoji universalistinė vieningos ir taikingos žmonijos vizija taip pat neduoda pagrindo abejoti tautų įvairove ir jos prasmingumu šiame pasaulyje. Jos universalizmas pirmiausia numato ir skelbia empirinius žmonių skirtumus transcenduojančią aukštesnio lygmens – dvasinę – *universitas hominum* vienybę, kurios ištakos ir pagrindas yra vienodas kiekvieno asmens kaip unikalaus Dievo kūrinio ontologinis ir moralinis vertingumas Kūrėjo akivaizdoje. Pasak taiklaus Alano Fimisterio apibūdinimo, krikščioniškasis apreiškimas pakylėjo pagoniškame pasaulyje pripažintą ir vertintą, bet ribotą prigimtį žmogaus geranoriškumą sveti-

majam į aukštesnį jo suvokimo lygmenį jį sutaurindamas iki meilės kiekvienam asmeniui ir išplėsdamas visai žmonijai: „<...> egzistuoja reikšmingas skirtumas tarp instinktyvaus noro padėti svetimajam ir įsitikinimo, kad privalau mylėti kiekvieną žmogų – net priešą – lyg šis būtų mano brolis <...>. Apreiškimas tai pakeičia. <...> žmogus dėl draugystės su Dievu – didžiausios galimos laimės – privalo išplėsti savo draugiškumą visai žmonių giminei.“¹¹

Taigi nežinia kiek laike trunkantis ar net begalinis „tarp“ dviejų Babelio bokštų reiškia viena: betautės žmonijos vizija yra itin keistas „empiriškai transcendentiškas“ idealas. Mat ją galima mąstyti ir įsivaizduoti tik hipotetiškai egzistavus arba nežinomybės ūkuose pradingstančioje mitinėje Biblijos aprašomoje praecityje, arba hipotetiškai atsirasiant moderniosios istorinės ir politinės vaizduotės pranašaujamoje, bet iš tikrųjų ne mažiau paslaptingoje ir anaip tol ne garantuotai išsipildysiančioje ateityje. Tai būtų ateitis, kai išnyktų ir liautųsi empiriškai egzistavusios savitos tautos. Jas pakeistų, tariant Pierre'o Manent'o žodžiais, „būtinio suvienodėjimo link“ einanti žmonija¹². Tokia yra modernybės vaizduotėje pamažu iškilusi Naujojo Babelio bokšto vizija. Ją išskleidė modernioji politinė teorija, o tiksliau – dvi Apšvietos universalistinius siekius įkūnijusios politinio mąstymo srovės – liberalizmas ir marksizmas. Šią viziją atkakliai mėginama įgyvendinti. Bandytas pastatyti Babelio bokštą SSRS žlugo. Tačiau, kaip taikliai pažymi Manent'as, po komunizmo griūties prasidėjusioje „demokratinio unanimumo“¹³ eroje statomi du nauji bokštai. Vieną stato JAV, kitą – Europos Sąjunga. Nors nesibaigiančios „Europos integracijos“ ir Amerikos „demokratinės globalizacijos“ projektai skiriasi svarbiomis detalėmis, abu „demokratinės imperijos“ variantai savo esme panašūs: „Europietiškoji demokratijos imperija panaši

¹¹ Fimister Alan P., *Robert Schuman: Neo-Scholastic Humanism and the Reunification of Europe*, Brukselės: P. I. E. Peter Lang, 2008, p. 46–47.

¹² Manent Pierre, *Demokratija be tautų. Apie savivaldos pabaigą Europoje*, iš prancūzų kalbos vertė Jūratė Navakauskienė, Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 9.

¹³ Ten pat, p. 19.

į amerikietiškąją tuo, kad orientuojasi į tokio pasaulio perspektyvą, kur joks kolektyvinis tapatumas nebebus svarbus. Taigi amerikiečius ir europiečius skiria tai, kad jie turi tokią pat, tik kitokių spalvų viziją.¹⁴ Šis panašumas nėra atsitiktinis, nes abu bokštai statomi ant tų pačių idėjinių liberalizmo ir marksizmo sintezės pamatų, kai „<...> po ašiniu branduoliu (arba gelminiū, marksistiniū sluoksniu, arba socialinio klausimo sluoksniu), ir virš jo yra – jį gaubia – storas ir galingas „tokviliškasis sluoksnis“¹⁵.

Savaime ir neišvengiamai kyla principinis ir lemtingai svarbus klausimas: ar šie bokštai – nors vienas iš jų – apskritai kada nors gali būti pastatyti? Kaip minėta, į šį klausimą neįmanoma atsakyti įprastiniais moksliniais jo tyrinėjimais. Net empiriniai duomenys yra prieštaringi: juos galima interpretuoti skirtingai, nes vieni tarsi patvirtina tautą ir nacionalinę valstybę silpnėjant bei nykstant, tačiau kiti byloja ir pranašauja visai priešingai – rodo jas atgimstant ir stiprėjant. Tad lieka vienintelis kelias – teoriškai apmąstyti šį klausimą. Jis ne tik pateisinamas, bet, ko gero, ir iš tiesų vienintelis galimas: visa modernųjų Vakarų, o ypač paskutinių dviejų šimtmečių, politinė istorija iš esmės yra ne kas kita, kaip milžiniško ir tęstinio „filosofinio eksperimento“ laukas. O kalbant paprasčiau, dedamos nepaliaujamos pastangos iš pagrindų pertvarkyti ir pakeisti žmoniškųjų reikalų pasaulį vis iš naujo mėginant praktiškai įgyvendinti politinės filosofijos idėjas – jos siūlomus tokio pertvarkymo projektus ir vizijas. Prancūzijos revoliucijos patirtį apmąstęs ir savo įžvalgas glaustai ir vaizdžiai reziumavęs sakiniu „esu tikras, kad Rousseau raštai tiesiogiai vedė į šį gėdingą blogį“¹⁶, Edmundas Burke’as turbūt laikytinas pirmuoju autoriumi, jau visiškai suvokusiu bei aiškiai įvardijusiu savitą moderniosios politikos broužą, iš esmės skiriančią ją nuo

---

¹⁴ Ten pat, p. 12.

¹⁵ Ten pat, p. 15.

¹⁶ Burke Edmund, *Reflexions on the Revolution in France*, Oxford: Oxford University Press, 1993, p. 274.

ikimoderniosios politikos – jos „filosofiškai eksperimentinė“ kilmę ir grynai refleksyvią prigimtį. Ši įžvalga visiškai tinka ir svarstant Babelio bokšto statybos klausimą. Kaip minėta, šis bokštas pirmiausia iškilo modernybės vaizduotėje, o jo vizija apibrėžta ir aiškų pavidalą įgijo šios epochos politinėje teorijoje. Radosi naujo tipo, specifiškai moderni kosmopolitizmo doktrina, neigusi tautos ir nacionalinės valstybės, kaip besąlygiškų ir neabejotinų empirinių žmogiškosios tikrovės duotybių, būtiną ir nepajudinamą egzistavimą ir numačiusi bei skelbusi visišką jų išnykimą neapibrėžtoje ateityje.

Tačiau kokia tai yra doktrina, arba koks yra jos episteminis statusas? Tai sunkus ir klastingas, labai gilias ir daugiareikšmę potekstę turintis klausimas. Neatsitiktinai apibūdinant Naująjį, arba modernųjį, Babelio bokštą buvo teigta, kad jo vizija yra moderniosios vaizduotės kūrinys, o apibrėžta ir konkretų pavidalą jai suteikė politinė teorija – ne filosofija. Tai padaryta ne atsitiktinai, o sąmoningai apsidraudžiant: gana aiškiai prasmę turinčią sąvoką „filosofija“ pakeitus daugiaprasmę „teorijos“ sąvoka, norima priminti ne tik tai, kad, pasak Fredrico Jamesono, gyvename „didvyriškame Teorijos amžiuje“, kai „teorijos sąvoka reikšmingai pakeitė filosofijos sąvoką“¹⁷. Šiuo atveju labiau siekiama atkreipti dėmesį, kad teorijos sąvokai praradus apibrėžtą turinį ir reikšmę, tampa neaiškus ne tik jos episteminis statusas, bet ir pats jos pobūdis, nes darosi sunku suvokti, net kokiam „žanrui“ ji priskirtina. Norint tuo įsitikinti, pakanka paklausti: kokiais argumentais grindžiama tarsi „savaimė suprantama“ laikoma „teorinė“ kosmopolitizmo doktrinos įžvalga, kad tauta ir nacionalinė valstybė yra praeities atgyvenos, ir iš čia kylanti pranašystė, jog ateityje jos „neišvengiamai“ nunyks? Jeigu, kaip minėta, ši įžvalga nurodo tik „empiriškai transcendentiška“ būsimosios betautės žmonių idealą, koks yra jos, kaip politinės teorijos iškelto teiginio, epis-

¹⁷ Jameson Fredric, „Meno pabaiga ar istorijos pabaiga?“ *Kultūros posūkis. Rinktiniai darbai apie postmodernizmą (1983–1998)*, iš anglų kalbos vertė Auksė Mardosaitė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002, p. 105.

teminis ir jį skelbiančios pačios teorijos rūšinis statusas? Ir jau visai gali sutrikyti ir išmušti iš vėžių beveik naivus klausimas: o kokia šio teiginio kilmė, tai yra, kaip ir iš kur jis apskritai atsirado ir išplito bei įsitvirtino pastarųjų dviejų šimtmečių Vakarų politiniame mąstyme ir vaizduotėje kaip solidi ir neginčijama teorinė tiesa?

2. *Kantiškasis Babelio bokšto mirażas*

Ieškant atsakymo belieka kreiptis į galinčius padėti šaltinius. Svarbiausias iš jų neabejotinai yra garsusis Immanuelio Kanto traktatas *Visuotinės istorijos idėja pasaulinės pilietijos požiūriu*, kuriame pirmą kartą visiškai aiškiai ir visapusiškai išskleista mintis, kad galutinis paslaptinių gamtos jėgų varomos žmonijos istorijos tikslas yra kosmopolitinė pilietinė visuomenė ir jai tinkanti tobula valstybinė santvarka: „*Apskritai žmonių giminės istoriją galima laikyti slapto gamtos plano įgyvendinimu – sukurti vidujai ir drauge taip pat specialiai šiam tikslui skirtą išoriškai tobulą valstybinę santvarką.*“¹⁸ Tačiau jeigu šis gamtos planas yra slaptas, iš kur ir kaip galima sužinoti ir būti tikriems, kad būtent pasaulinė pilietija yra tikrasis gamtos kūrybinės veikmės tikslas? Kantas šio klausimo nevengia ir aiškiai pripažįsta, koks neįtikėtinais sunkus jis yra: „*Žinoma, turėtų būti keista ir net absurdiška ketinti parašyti istoriją, remiantis idėja, kaip turėtų vystytis pasaulis, kad jo raida atitiktų tam tikrus protingus tikslus; atrodo, kad iš tokio ketinimo galėtų gimti nebent romanas.*“¹⁹ Tačiau, vadovaudamasis prielaida, kad „gamta net žmogaus laisvės atžvilgiu veikia ne be plano ir galutinio tikslo“, jis viliasi, jog „šią idėją, matyt, vis dėlto galima pritaikyti“²⁰. Bet kokiū būdu įmanoma ją pritaikyti ir koks turėtų būti šitokio pritaikymo rezultatas? Principinis Kanto

¹⁸ Kant Immanuel, „Visuotinės istorijos idėja pasaulio pilietijos požiūriu“, *Politiniai traktatai*, iš vokiečių kalbos vertė Gediminas Žukas, Vilnius: Aidai, 1996, p. 41.

¹⁹ Ten pat, p. 44.

²⁰ Ten pat.

atsakymas į šį klausimą, didžiuliu mastu nulemsiantis visą tolesnę Vakarų filosofijos, o pirmiausia istorijos ir politikos filosofijos, raidą, yra šis: nors žmonių giminės ateitis skendėja nežinomybės ūkanose, mes vis dėlto pajėgiame išvelgti galutinį istorijos tikslą skaitydami jos judėjimo kryptį nurodančius laiko ženklus. Mąstytojo žodžiais tariant, „<...> žmogaus prigimtis pati ragina nebūti abejingiems net labiausiai nutolusios epochos atžvilgiu, epochos, kurioje dar gyvens mūsų giminė“, o šitaip yra todėl, kad „<...> mes, kaip atrodo, savo pačių protingomis priemonėmis galime greičiau priartinti tokį džiaugsmingą mūsų palikuonims laiko momentą“²¹. Be abejo, šis „džiaugsmingas laiko momentas“ yra ta palaiminga ateities akimirka, kai bus pasiektas galutinis žmonijos istorijos tikslas. „Todėl mums labai svarbūs net neryškūs pėdsakai, liudijantys, kad mes prie jo artėjame.“²² Tie „neryškūs pėdsakai“, arba minėti laiko ženklai, yra pačios istorijos įvykiai, kuriuos „skaitant“, tai yra šifruojant savaime neakivaizdžias jų prasmes, galima suvokti, kokio tikslo link juda „slaptą gamtos planą“ įgyvendinanti žmonija. Žinoma, tai įmanoma padaryti tik atradus ir taikant reikiamą skaitymo būdą, kurio tinkamumą ir veiksmingumą dar reikėjo pagrįsti. Kantas mėgino tai padaryti skirdamas tris numatančios (*vorhersagende*) istorijos rūšis: gamtos dėsniais grindžiamą istoriją, kurios pats rimtai nevertino kaip neigiančios žmogiškojo veiksnio istorijoje savitumą ir svarbą, pranašaujančiąją (*weissagende*) ir spėjančiąją (*wahrsagende*) istoriją. Dvi pastarosios panašios tuo, kad pranoksta grynai gamtamokslinį istorijos aiškinimą. Kartu jos iš esmės skiriasi. Pranašaujančioji istorija stengiasi aiškinti įvykius remdamasi antgamtiniais ženklais. Spėjančioji istorija kliaujasi natūraliais ženklais, o tai reiškia, kad mėgina refleksiškai interpretuoti žmonių giminės patirtį įprasmindama konkrečius istorijos įvykius visuminėje jos perspektyvoje, tai yra traktuodama juos kaip nuorodas, koks galėtų būti galutinis istorijos

²¹ Ten pat, p. 42.

²² Ten pat.

tikslas. Pasak garsaus kantiškosios filosofijos tyrinėtojo ir žinovo Rudolpho A. Makkreelo, „Kanto pasirinkta spėjančioji, arba *wahrsagende*, istorija yra tarpinė filosofinė pozicija tarp tariamų mokslinių ir religinių istorijos interpretacijų <...>. Taigi *wahrsagende* istorija yra refleksyvus istorinių įvykių interpretavimo menas, o ne deterministiškai juos aiškinantis mokslas“²³. Tokia refleksyvi istorijos interpretacija yra teleologinė ir grindžiama nuojauta ar veikiau jausmu, kad turi egzistuoti kažkoks aukštesnis, grynai gamtinius žmonijos siekius ir tikslus pranokstantis – moralinis – istorijos tikslas. Žvelgiant per „moralinio jausmo“ prizmę, istorija pradeda suvokti kaip žmonijos moralinio tobulėjimo ir pažangos vyksmas, o konkretūs istorijos įvykiai interpretuojami kaip artėjimą visuotinio moralinio idealo link liudijantys ženklai. Kanto istorijos filosofijoje politiniu šio moralinio tobulumo įsikūnijimu tampa teleologinė kosmopolitinės visuomenės idėja.

„*Wahrsagende* istorija konkretų istorinį įvykį naudoja kaip ženklą, kuris ne tik skelbia geresnę žmonių giminės ateitį, bet ir patvirtina moralinį polinkį padėti ją sukurti.“²⁴ Taigi ta „geresnė ateitis“ yra visuotinė respublikų konfederacija, kurią numato teleologinė kosmopolitinės visuomenės idėja. Šitokia refleksyvi istorijos interpretacija yra visuminė, nes susieja tris kantiškojo požiūrio į politinę istoriją dėmenis – estetinį, teleologinį ir moralinį.

Mūsų požiūriu, trys žodžiai – *refleksyvi istorijos interpretacija* – yra pamatiniai, nes iš esmės yra raktas, leidžiantis iki galo ir nuosekliai išskleisti straipsnyje gvildenamo klausimo tikrąją probleminę šerdį. Juk šios interpretacijos „refleksyvumas“ pirmiausia reiškia tai, kad ji nepagrindžiama jokiais racionaliais teoriniais argumentais, kaip šie buvo suprantami ikikantinėje filosofijoje. Paties Kanto požiūriu,

---

²³ Makkreel Rudolph, „Kant and the Interpretation of Nature and History“, The Philosophical Forum. A Quarterly, Vol. XXI, Special double issue: *Hermeneutics in Ethics and Social Theory*, 1989–90, No. 1–2, p. 178.

²⁴ Ten pat, p. 180.

net mėginimas ieškoti tokių argumentų būtų tik naivus ir nepateisiamas „metafizinio dogmatizmo“ apraiška. Todėl neatsitiktinai šitaip refleksyviai interpretuojant istoriją ir mėginant išvelgti jos tikslą reikia remtis prielaida, kad interpretacijos autentiškumą laiduoja tik *visuotinė moralinė tendencija*, kurią savo paties istorinėje patirtyje privalo atskleisti konkretus šių patirtį asmeniškai turintis ir išgyvenantis istorijos įvykių dalyvis. Tačiau dalyvaujantis juose savitai: jis privalo atsiriboti nuo konkrečios įvykių „materijos“ ir žvelgti į juos iš šalies, tai yra iš *estetinės* perspektyvos – susižavėjusiu ir entuziastingu pašaliečio stebėtojo žvilgsniu. Įvykių „materija“ yra tai, kas įprastai vadinama „tamsiąja istorijos puse“ – nusikaltimai, žudynės, žiaurumai ir kitos blogio apraiškos, kurios labiausiai prasiveržia ir tampa matomiausios kaip tik lūžiniais, pasaulio raidą ir likimą smarkiausiai pakeičiančiais istorijos tarpsniais. Istorijos reginį stebintis „estetas“ kaip tik ir turi išsiugdyti ypatingą gebėjimą išgryninti ir sukilninti savąją istorijos patirtį išmokdamas „nematyti“ tamsiosios jos pusės ir taip transformuoti savąjį matomų įvykių suvokimą, kad juos interpretuodamas pradėtų juose išvelgti „visuotinės moralinės tendencijos“, o tiksliau – tikėtinos ir sveikinamos „moralinės pažangos“ ženklus. Būtent XVIII a. pabaigoje estetiškas dėmuo prasiveržė tiek į politinio mąstymo, tiek į praktinės politikos sritis. Estetinių perversmą politinėje filosofijoje pradėjęs Kantas vis dar buvo šiek tiek „dogmatiškas“ ir „senamadiškas“ mąstytojas, nes šiam iškiliam Apšvietos atstovui Prancūzijos revoliucijos baisybės buvo moralinio ir intelektualinio nerimo ir blaškymosi šaltinis. Mat jo estetiškas ir moralinis pritarimas šios revoliucijos tikslams kirtosi su „neapšviesto“ auklėjimo įskiepytomis ir vis dar jo sąmonėje gyvavusiomis krikščioniškomis moralinėmis nuostatomis. Bet pradinis ir lemiamas postūmis „estetiskai“ interpretuoti istoriją ir politiką, apskritai visą žmonijos politinę istoriją buvo negrįžtamas ir vis stiprėjo. Jau Prancūzijos, vėliau Rusijos ir kitų revoliucijų bei sukrėtimų metu siautęs nuožmiausias teroras ir milijonus gyvybių nusinešusios masinės žudynės estetiniam jų stebė-

tojui yra tik neišvengiama ir pateisinama kaina, kurią žmonija nedveduodama ir be sąžinės skrupulų privalo mokėti, kad istorijoje reikštųsi ir stiprėtų „visuotinė moralinės pažangos tendencija“, tai yra būtų artėjama prie tariamai moralinio visų šių revoliucijų skelbto ir žadėto įgyvendinti Laisvės, Lygybės ir Brolybės idealo.

Tautinių skirtumų tarp žmonių išnykimas ar bent jau visiškas jų nureikšminimas tokioje žmonių giminės „moralinės pažangos“ perspektyvoje išskyla ir neabejotinai turi būti suvokiamas kaip artėjimas link šio idealo, ypač kaip vieno jo aspektų – Brolybės – praktinis įgyvendinimas. Tačiau ar šis teorinis idealas iš principo įgyvendinamas praktiškai? Iš pažiūros nekaltas ir paprastas klausimas iš tikrųjų yra itin sunkus, nes idealas, apie kurį kalbama, nėra teorinis idealas klasikiniėje filosofijoje įprasta sąvokos „teorija“ prasme. Tai yra ne pažintinis, objektyviu istorijos ir jos tikslo žinojimu racionaliai pagrindžiamas, bet, pasitelkus refleksyvią istorijos interpretaciją, tik mėginamas „nuspėti“ „teoriškai-praktinis“, arba tiesiog moralinis idealas. Pagrindiniai jį apibrėžiantys ontologiniai, gnoseologiniai ir aksiologiniai parametrai – tikroviškumas, pažinumas ir vertingumas – yra tokie daugiareikšmiai ir migloti, kad tampa neaiškus šį idealą iškeliančios bei nurodančios politinės teorijos pobūdis ir statusas. Mūsų laikais šis keblumas „įveikiamas“ savitu ir beveik visuotinai naudojamu būdu: užuot dalykiškai išsprendus problemą, ji iš tikrųjų apeinama pasitelkus *normatyvinio* politinio mąstymo, arba *normatyvinės politinės teorijos*, sąvoką. Pats jos vartojimas iš esmės yra ir turi būti laikomas išradingu, bet pigiu intelektualiniu triuku, nes leidžia išvengti nepatogaus klausimo, kokia yra šitokio „normatyvumo“ prigimtis ir jo pretenzijas pateisinantys pagrindas: mitinis, filosofinis, mokslinis, ideologinis ar tiesiog utopinis. Šiuolaikiniuose politikos moksluose, pavyzdžiui, Europos integracijos studijų srityje, šis triukas atliekamas paprasčiausiai atskiriant normatyvinę-vertybinę, arba „plačiąją“, ir deskriptyvinę-aiškinančiąją, arba „siaurąją“, teoriją²⁵

²⁵ Wiener Antje, Diez Thomas, *European Integration Theory*, Oxford: Oxford University Press, 2004, p. 2.

stengiantis nesigilinti į šių teorijos lygmenų ryšio bei jų tarpusavio santykio klausimą. Kitaip tariant, atotrūkis tarp abiejų teorijos plotmių laikomas natūralia, neišvengiama ir tarsi savaime suprantama duotybe.

Būtent Kanto veikaluose galutinai išryškėjo takoskyra tarp „fakto“ ir „vertybės“, kuri XIX a. filosofijoje virto tikra praraja. Tačiau traktatas *Apie posakį: teorija gal ir teisinga, bet praktikoje netinkama* liudija, kad pačiam mąstytojui ši takoskyra vis dėlto dar neatrodė natūrali ar juo labiau priimtina. Jame mėginama užgrįsti šią takoskyrą išsamiai ir visapusiškai nagrinėjant teorijos ir praktikos santykio klausimą. Vis dėlto beveik desperatiškų mąstytojo pastangų rezultatas vertintinas kaip itin kuklus, nes painūs samprotavimai minėtu klausimu baigiasi prieštaringomis ir neįtikinamomis išvadomis. Viena vertus, filosofas teigia priėjęs „<...> aiškų įrodymą, kad viskas, kas moralės srityje teisinga teorijoje, turi galioti ir praktikoje“²⁶. Kita vertus, tame pačiame traktate jis atvirai teigia: „Taigi išdrįsiu tarti, kad žmonių giminė, nuolatos judanti į priekį kultūros, kaip savo natūralaus tikslo požiūriu, ir moralinio savosios būties tikslo požiūriu žengia gerėjimo keliu <...>. Įrodinėti šios prielaidos man nėra reikalo; tegu jos priešininkas pateikia savo įrodymus.“²⁷ Vertinant įprastiniais visos ankstesnės Vakarų filosofijos matais, šitoks samprotavimas atrodo keistas ir net trikdantis, nes juo paneigiamas ir atmetamas elementarus, visada laikytas savaime suprantamu klasikinio filosofinio mąstymo reikalavimas visas prielaidas, teiginius ir išvadas pagrįsti racionaliais argumentais. Tiesa, Kantas pateikia argumentą, kodėl paslaptinių gamtos jėgų varoma žmonijos istorija turinti judėti taikingos „pasaulinės pilietinės santvarkos būklės“ link. Tiesą sakant, šis argumentas naudojamas ir šiandien bei laikomas svarbiausiu: valstybių patiriamos negandos dėl nuolatinių karų verčia jas „net

²⁶ Kant Immanuel, „Apie posakį: teorija gal ir teisinga, bet praktikoje netinkama“, *Politiniai traktatai*, iš vokiečių kalbos vertė Gediminas Žukas, Vilnius: Aidai, 1996, p. 76.

²⁷ Ten pat, p. 104.

prieš savo pačių valią²⁸ siekti šios būklės ir paklusti tarptautinei kosmopolitinei teisei. Įsidėmėtina, kad valstybių karų priežastys nėra aptariamoms. O tai reiškia, jog šiuose svarstymuose faktiškai remiamasi niekaip nemėginama pagrįsti prielaida ir kartu implikuojama teoriškai neįrodoma išvada, kad pati tautų ir valstybių įvairovė savaime yra gelminė ir tikroji pasaulyje vykstančių karų priežastis. Perfrazuojant šią Kanto išvalgą pagal analogiją su jo didžiosiose *Kritikose* aptariamomis reguliatyviomis Proto idėjomis, būtų galima pasakyti, kad universalioji tautų teise paremta pasaulinės pilietinės santvarkos ir federacinė visuotinė tarpvalstybinė taikos būklė yra reguliatyvi istorijos apmąstymo idėja. Panašiai kaip pasaulio, nemirtingos sielos ar Dievo idėjos, ši istorijos visumos pilnatvę mėginanti įvardyti idėja yra galutinio istorijos tikslo vizija. Tęsiant ir plėtojant analogiją, ji, būdama teoriškai neįrodoma, taip pat yra naudinga ir prasminga tik kaip žmonių ir kiekvieną jos narį moraliai įpareigojantis veikti „praktinio istorijos proto“ postulatą. Neteorinę šio postulato kilmę ir kartu praktinį pritaikomumą nedviprasmiškai atskleidžia toks jo apibūdinimas: „Ši geresnių laikų viltis, be kurios žmogaus širdis niekad nebūtų degusi tikru troškimu nuveikti ką nors, kas būtų naudinga visuotinei gerovei, visada darė įtaką ir geravalių žmonių radimuisi.“²⁹ Aiškiau ir atviriau pasakyti turbūt neįmanoma: „geresnių laikų viltis“ suvokiama kaip istorinės kaitos ir pažangos varomoji jėga, nes ji paslaptingu būdu transformuojasi į moralinę kiekvieno individo pareigą asmeniškai prisidėti prie žmonijos būklės gerinimo ir šitaip artinti palaimingą minėtos „vilties“ išsipildymo laiką. Filosofo garbei reikia pasakyti, kad jis nemėgina dirbtinai tušuoti ir slėpti visą traktatą persmelkiančio gelminio prieštaravimo. Kantas atvirai ir sąžiningai pripažįsta, kad istorija duoda apskčiai pagrindo abejoti jo puoselėjamosiomis viltimis dėl žmonijos ateities ir, jeigu abejonės „tik turėtų įrodomąją galią“, veikiausiai paskatintų jį mesti „tokį iš

---

²⁸ Ten pat, p. 107.

²⁹ Ten pat, p. 105.

pažiūros tuščią darbą“ kaip mėginimas įminti žmonijos istorijos mįslę. Ir čia pat optimistiškai tęsia: „<...> ir nors niekada nesu ir nebūsiu tikras, kad su žmonių gimine dera sieti geresnes viltis, – tatau vis dėlto negali pakirsti nei pačios maksimos, nei praktiniu požiūriu būtinos jos prielaidos, kad tai yra pasiekiamą.“³⁰ Vis dėlto, nors ir įvykdęs „kopernikiškąjį perversmą“ filosofijoje, traktato autorius dar buvo pakankamai tradiciškas mąstytojas, kad būtų galėjęs lengvai ir nesvyruodamas išsižadėti teorijos be išlygų subordinuodamas ją „praktinės maksimos“ nurodomam tolimos ir miglotos ateities istoriniam ir moraliniam bei politiniam idealui. Kitaip sakant, jį, kaip vis dar bent iš dalies „seno sukirpimo“ filosofą, kamavęs intelektualinis nerimas ir abejonės paskatino užbaigti savuosius teorijos ir praktikos santykio apmąstymus šia nepaprastai iškalbinga teze: „Bet aš vis dėlto labiau kliaujuosi teorija, kuri remiasi teisės principu, nusakančiu, kokie žmonių ir valstybių santykiai *turi būti*, ir kuri žemiškiesiems dievams siūlo laikytis maksimos, reikalaujančios visada elgtis taip, kad tuo elgesiu tokia visuotinė tautų valstybė būtų pradėta kurti, taigi tarti, kad ji įmanoma (*in praxi*) ir kad ji *gali būti*.“³¹ Tezė iš tiesų iškalbinga pačiu jai būdingu dviprasmiškumu ir prieštaravimu. Kantas galiausiai atiduoda tradicinę pagarbos duoklę teorijai, bet sumokėdamas didelę kainą: jo mąstymas patenka į užburto ratą. Čia ypač reljefiškai išryškėja nebeįveikiamas atotrūkis tarp teorinio ir praktinio mąstymo, virstantis akivaizdžiai paradoksaliu jų santykiu: teorija (ar kvaziteorija – šitokia abejonė tampa pagrįsta ir teisėta) nurodo ir skelbia esant moralinę pareigą siekti idealo, kurio tikrumo ir įgyvendinamumo pati neįstengia pagrįsti; nežinia ar pasiekiamo, gal net apskritai utopinio ir iliuzinio, idealo praktinis įgyvendinimas savo ruožtu privalo pats tapti jį neįstengiančios įtikinamai pagrįsti teorijos teisingumo ir realistiškumo patvirtinimu. Kantas galėjo ištrūkti iš šito užburto rato tik ryžtingai nukirsdamas teoriją ir praktiką į neišpainio-

---

³⁰ Ten pat.

³¹ Ten pat, p. 110.

jamą visetą surišusį Gordijaus mazgą, tačiau dėl priežasčių, kurių čia neįmanoma aptarti, nedrįso, o ir nebūtų įstengęs tai padaryti. Kitaip sakant, dar nebuvo atėjęs garsiųjų tezių apie Feuerbachą laikas, kai Karlas Marxas „vienu kirčiu“ tariamai „išsprendė“ teorijos ir praktikos santykio klausimą. Antroji tezė skelbia: „Klausimas, ar žmogaus mąstymui pasiekama daiktinė tiesa, yra ne teorijos klausimas, bet *praktinis* klausimas. Praktiškai žmogus turi įrodyti savo mąstymo teisingumą, t. y. tikrumą ir galią, šiapusiškumą. Ginčas, ar mąstymas, kuris izoliuojasi nuo praktikos, yra tikras, – tai grynai scholastinis klausimas.“³² Vienuoliktoji tezė „Filosofai tik įvairiai aiškino pasaulį, bet uždavinys yra jį *pakeisti*“³³ yra ne tik marksistinės filosofijos kvintesencija, bet ir programinis visos Vakarų filosofijos per(si)-orientavimo nuo teorijos į praktiką principas, nuosekliai ir kryptingai mėginamas įgyvendinti jau beveik du šimtmečius. Užburtas ratas, kuriame sukasi Kanto apmąstymai apie teorijos ir praktikos santykį, nėra banalūs nenuoseklumai ir prieštaravimai, kurie, jei tokie būtų, atrodytų keisti ir nebūdingi šiam aukščiausio rango mąstytojui. Šis ratas pirmiausia byloja, kad Kanto filosofija laikytina pusiaukele artėjant prie minėtų Marso tezių ir vertintina kaip pirmas atviras, bet savaip nedrąsus ir neužbaigtas mėginimas sugriauti, o tiksliau, apversti pačią klasikinę teorinio ir praktinio mąstymo santykio hierarchiją suteikiant praktikai prioritetą prieš teoriją.

Tačiau tai nereiškia, kad teorija nuvertinama ar juo labiau atmeta kaip nereikalinga. Veikiau priešingai: teorijos reikšmė net padidėja, bet iš esmės keičiasi jos paskirties ir tikslo samprata. Šį radikalų pokytį kaip tik ir liudija Kanto požiūris į jo paties pastangas išplėtoti savitą istorijos filosofiją, turėjusią papildyti ir užbaigti visą transcendentinio idealizmo sistemos statinį: „*Filosofinis mėginimas ap-*

³² Marksas Karlas, „Tezės apie Foerbachą“, Marksas Karlas, Engelsas Frydrichas, *Vokiečių ideologija. Naujosios vokiečių filosofijos, atstovaujamos Foerbacho, B. Bauerio ir Štirnerio, ir vokiečių socializmo, atstovaujamo įvairių jo pranašų, kritika*, Vilnius: Mintis, 1974, p. 463.

³³ Ten pat, p. 465.

*doroti visuotinę pasaulio istoriją pagal gamtos planą, kurio tikslas žmonių giminės atžvilgiu yra tobulas pilietinis susivienijimas, laikytinas galimu ir net paspartinančiu šio gamtos tikslo įgyvendinimą.*³⁴ Šio teiginio kontekste aiškią prasmę įgyja ir anksčiau cituoti mąstytojo veikalo žodžiai, kad „savo pačių protingomis priemonėmis galime greičiau priartinti tokį džiaugsmingą mūsų palikuonims laiko momentą“: jais pasakoma, kad filosofijos uždavinys yra kaip tik atrasti ir pasiūlyti „protingas priemones“, turinčias leisti žmonijai pagaliau tapti savarankiškai ir laisvai, tai yra nuo jokių aklų gamtos ir visuomenės jėgų bei veiksmų nepriklausomai istorijos kūrėjai. Nuo šitokio filosofijos paskirties apibūdinimo iki vienuoliktosios Marxo tezės, kad jos uždavinys yra ne aiškinti, bet keisti pasaulį, – tik vienas žingsnis.

Teorija turi pagrįsti praktiką, o praktika – patikrinti teorijos tikrumą, tai yra jos atitiktį tikrovei pagal *adaequatio rei et intellectus* kriterijų – tokia yra pamatinė tradicinės, arba klasikinės, filosofijos nuostata. Teorija turi įveiksminti praktiką, o praktika – įtikrinti teoriją parodydama ne jos atitiktį tikrovei, bet veiksmingumą – tokia yra Kanto svarstymuose ryškėjanti jų santykio formulė, kurią lakoniškai ir tiksliai skelbia vienuoliktoji Marxo tezė ir kuri taps Apšvietos įkvėptos Vakarų XIX ir XX a. filosofijos kelrode žvaigžde.

Kantiškasis Babelio bokšto mirażas pasirinktas analizuoti ne atsitiktinai, o dėl akivaizdžios ir itin svarbios priežasties – jis leidžia aiškiai matyti, kaip veikia ne kartą minėtas tranzityvaus susidvejini- mo, arba susiklojimo, efektas, kurį pokantinėje filosofijoje vis labiau gožė ir darė kaskart sunkiau pastebimą pati moderniosios filosofijos modernėjimo tendencija, o apibūdinant paprasčiau – vis dar joje išlikusių klasikinio filosofinio mąstymo apraiškų ir bruožų nykimas. Užburtas teorijos ir praktikos santykio ratas byloja, kad Kanto mąstymas vis dar yra dvilypis ir, vaizdžiai kalbant, balansuoja ant skustuvo

³⁴ Kant Immanuel, „Apie posakį: teorija gal ir teisinga, bet praktikoje netinkama“, *Politiniai traktatai*, iš vokiečių kalbos vertė Gediminas Žukas, Vilnius: Aidai, 1996, p. 44.

ašmenų kybodamas „tarp“ abiejų – klasikinio ir modernaus – mąstymo tradicijų. O šis kybojimas „tarp“, arba pusiaukelė, kaip tik ir išduoda bei leidžia pamatyti, kokio pobūdžio ir masto lūžis iš tikrųjų prasidėjo ir vyko Vakarų filosofijoje: ne tik kaip keitėsi teorijos ir praktikos santykio, bet ir pačios filosofijos paskirties ir prasmės samprata. Tą lūžį Robertas Nicholsas apibūdina šitaip: „Pavyzdžiui, kitaip negu klasikinės mąstymas, kai filosofija pirmiausia ir daugiausia turi atitikti tiesos reikalavimus, modernybė primetė papildomą lūkestį, kad mintis privalo *išlaisvinti*.“³⁵ Plėtodamas šią įžvalgą jis teigia, kad ši istorinė slinktis „<...> užbaigia tradiciją, kuri, kaip rodo pats jos vardas, buvo erotinė teorija – tiesos meilė ir meilė per tiesą (*Liebeswahrheit*) <...>“, ir galiausiai užbaigia, jog „išlaisvinančiosios“ filosofijos esmę tiksliausiai išreiškia garsusis posakis „žinojimas yra jėga“, o jį tarantieji „nori pasiekti daugiau nei tiesą: jie nori įsikišti į galios žaidimą“³⁶.

Ši įžvalga leidžia sudėlioti paskutinius atliktos analizės taškus. Dabar jau turėtų galutinai paaiškėti, kodėl ją atliekant toks svarbus buvo tranzityvaus susidvejinimo, arba susiklojimo, efektas. Tik atsižvelgiant į šį efektą ir nuolatos turint jį omenyje įmanoma pakilti į griežtai teorinės ir istorinės analizės lygmenį, atveriantį galimybę išnarplioti konceptualią painiavą ir išsklaidyti ideologinę miglą, kurios neišvengiamos dėl šio efekto susiplakant ir susiliejančioms dviem skirtingoms – Senajai ir Naujajai – tautos sampratoms. Tautos, o su ja ir nacionalinės valstybės pabaigą pranašaujanti ir skelbianti politinė teorija suteikia tautai ypatingą savybę – gebėjimą išnykti. Tada ir kyla iš pažiūros naivus ir keistas, bet visiškai pagrįstas ir teisėtas klausimas: kuo remiantis šitokia savybė jai priskiriama? Iš esmės tai klausimas, kokiais teoriniais argumentais ir empiriniais faktais grindžiama prielaida, jog tauta, kaip viena iš prigimtinių žmonių

³⁵ Nichols Robert, *The World of Freedom. Heidegger, Foucault and the Politics of Historical Ontology*, Stanford, Ca: Stanford University Press, 2014, p. 1.

³⁶ Ten pat.

bendruomenių, apskritai kada nors gali išnykti. Šį klausimą galima performuluoti dar plačiau ir kartu konkrečiau: kokia žmogiškąja patirtimi remiasi ir iš kokios patirties gali būti kildinama pati betaučio žmogaus idėja ar vaizdinys? Atsakymas aiškus ir vienareikšmis: tokios patirties apskritai nesama. Juk, kaip minėta, betautis moderniojo Babelio bokšto žmogus „egzistuoja“ anapus dviejų bokštų plytinčių ir juos skiriančių tūkstantmečių „tarp“, kuris buvo prigimtinių žmogaus savybių, tarp jų – kasdienėje patirtyje duotų, lengvai suvokiamų ir neabejojant pripažįstamų tautinių savitumų bei jų skirtumų laikas. Betautis žmogus „egzistuoja“ anapus šios nežinomos trukmės epochos ir jos tautų egzistavimo bei jų įvairovės patirties: mitinėje praecityje arba miglotoje ateityje, prie kurios, kaip pripažino ir Kantas, teks nuolatos ir nežinia kiek – gal ir be galo – artėti. Taigi begalinis nutolimas praecityje ir begalinis artėjimas į ateitį reikštų, kad betautis žmogus niekada netaps natūralios empirinės ir istorinės patirties faktu. Jis yra anapus šios patirties kybanti ir ją radikaliai neigianti ideali siekiamybė. Dabar galutinai aiškėja, iš kur ir kaip jis randasi, taip pat – iš kokios patirties kyla modernioji kosmopolitizmo idėja. Kaip pasakytų Manent’as, tai yra absoliučiai suverenios Naujojo žmogaus valios įsteigta patirtis. Tos valios ištakos, o tiksliau, pirmas jos proveržis ir negatyvaus apsimėškimo būdas yra karteziškasis radikalių metodinės abejonės principas, reikalaujantis paneigti natūralios – kaip pasakytų Hannah Arendt, tiesiogiai žmogaus protui ir jūslėms duotos, – patirties realumą³⁷. „Laisvos abejonės patirtis anaipol nėra tiesos, pirmosios tiesos, paieškos patirtis, nors ji kartu yra ir tai; pirmiausia ji yra valios suverenumo žmogiškosios patirties sąlygų atžvilgiu patirtis. <...> niekas iš žmogiškosios patirties, realios ar tikrai įmanomos, nesugeba paveikti valios. Valia yra absoliučiai suvereni“³⁸, – ši Manent’o įžvalga apie suverenią valią leidžia

³⁷ Arendt Hannah, *Žmogaus būklė*, iš anglų kalbos vertė Aldona Radžvilienė ir Arvydas Šliogeris, Vilnius: Margi raštai, 2005, p. 258–272.

³⁸ Manent Pierre, *Žmogaus miestas*, iš prancūzų kalbos vertė Petras Račius, Vilnius: Margi raštai, 2005, p. 241.

aiškiai perprasti betaučio žmogaus kilmę ir rasties būdą. Būtent ši absoliučiai suvereni valia, iš pradžių radikalios abejonės aktu paneigusi visas Senojo žmogaus savybes, tarp jų ir tautiškumą, jo vieton stato, o tiksliau, steigia ir besąlygiškai teigia, Naująjį žmogų. Tos valios įrankiu ir tampa absoliučiai nuo natūralios patirties atsaistyta ir išlaisvinta vaizduotė, kurioje ir kyla jokia teorine ir empirine patirtimi, net kasdieniu sveiku protu nepagrįsta naujo ir istorijoje neregėto bei greičiausiai niekada neatsirasiančio naujo tipo žmogaus, o tiksliau – betaučio antžmogio, vizija.

Savaime suprantama, kad ignoruojant ne kartą minėtą tranzityvaus susidvejinimo, arba susiklojimo, efektą, šitokia moderniosios politinės teorijos iškeltos ir įtvirtintos idėjos apie tautos neišvengiamą nnykimą interpretacija būtų nepasiekiamą. Lygiai taip pat madingas teiginys, kad tauta yra įsivaizduojama bendruomenė, tokiam kontekste įgyja visiškai naują prasmę, nes tik čia atsiskleidžia, koks jis iš tikrųjų yra modernus ir radikalus. Tautos apibūdinimas kaip įsivaizduojamos bendruomenės prilygsta pripažinimui, kad ji yra net ne žmogaus valios, bet jo absoliučios savivalės steiginy.

Tačiau absoliučiai lemiami yra tik ką pacituoti Manent'o žodžiai, kad „niekas iš žmogiškosios patirties, realios ar tiktai įmanomos, nesugeba paveikti valios“. Jie reiškia tai, kad betautį ateities žmogų apsisprendusiai įsivaizduoti valiai, griežtai kalbant, visai nesvarbu, ar toks žmogus „realus“, ar „tik įmanomas“. Kitaip tariant, nėra jokio skirtumo, ar prie jo įmanoma „priartėti“, tai yra jį sukurti, ar tik be galo „artėti“ kaip prie vis tolstančio karščiuojančios vaizduotės nuolatos kuriamo dykumos miražo. Tad natūralu ir neišvengiama, jog tokį žmogų numatanti politinė „teorija“ negali apeliuoti į savo tikroviškumą ir teigti, kad jo atsiradimas ar, veikia, sukūrimas yra iš tiesų reali galimybė. Ji gali tik „įsitikrinti“ Kanto apmąstytu ir pasiūlytu būdu: pranašauti ir skelbti tokio žmogaus viziją kaip siektiną moralinį idealą, arba virtualią galimybę, ir raginti jį įgyvendinti vadovaujantis moralinės pareigos jausmu, nemąstant ir neklausiant, ar šis idealas

nėra utopinis. Praktiškai įtikrinti teoriją ir patikrinti ją pačia tikrove (kaip pažinimo riba ir idealu) nėra tas pat. Praktinis teorijos tikrinimas numato jos pagrįstumą ir matavimą atitikimo esamybei masteliu, todėl yra baigtinis ir pozityvus veiksmas. O įtikrinimas yra begalinis teorijos „tikrovinimas“, taigi nepabaigiamas ir negatyvus veiksmas. Šitoks įtikrinimas – visų tokios teorijos pagrįstumu ir realumu suabejoti skatinančių įtikinamiausių teorinių argumentų ir akivaizdžiausių empirinių faktų nuolatinis ir beatodairiškas neigimas. Teoriškai šitoks neigimas yra nepalaujamas Naujojo betaučio žmogaus kūrimas – būtent šitaip tokias pastangas XIX a. įvardys marksizmas ir jo idėjinė įpėdine bei reikalo tęsėja tapusi XX a. neomarksistinė kritinė teorija. Žvelgiant per vadinamojo socialinio konstruktyvizmo nuostatomis grindžiamų jos teorinių ir metodologinių prielaidų prizmę, tautiškumas kaip vienas iš prigimtinių Senojo žmogaus bruožų savaime išnykti negali. Betautė ateities visuomenė net teoriškai suvokiama ir įsivaizduojama ne kaip savaime ir natūraliai atsirasiantis naujas žmonijos pavidas, o tik kaip sąmoningo ir kryptingo veikimo socialiai konstruojant betautį ateities žmogų rezultatas. Donaldas E. Comestockas šitaip apibūdina teorines šitokio socialinio konstravimo prielaidas: „<...> žmogaus veikimas yra ne mechaninis gamtinių jėgų, bet dalyvių sąmoningo pasirinkimo, grindžiamo skirtingu sąmoningumu, rezultatas. Taigi, kritinės teorijos tikslas yra ne numatyti socialinį pokytį, bet taip eksplikuoti socialinio darinio istorinės raidos imantines tendencijas, kad dalyviai galėtų sukurti socialinį pokytį. <...> Apibendrinant – kritinis socialinis mokslas suvokia visuomenę kaip žmogiškai sukonstruotą, o pačią žmogaus prigimtį kaip kolektyvinį savęs konstrukta“³⁹. Kaip parodė istorinė patirtis, šitoks įtikrinimas virto vis naujų Babelio bokštų statyba, o tiksliau – praktine prigimtinių tautų naikinimo politika viliantis, kad

---

³⁹ Comestock Donald E., „A Method for Critical Research“, Miscal Martin and Lee C. McIntyre (eds.), *Readings in the Philosophy of Social Science*, Cambridge, Ma.: The MIT Press, 1994, p. 630.

iš tiesų spalvingą ir įdomų skirtingų tautų pasaulį pakeis įsivaizduojamų „betaučių tautų“ kosmopolitinė ir multikultūrinė kantiškoji pasaulinė pilietinė visuomenė.

Užsklanda: naujos tyrimų programos gairės

Straipsnyje atlikta tautos ir nacionalinės valstybės būklės ir ateities perspektyvų šių dienų globalizacijos sąlygomis analizė parodė, kad moderniojo „Babelio bokšto“ teorinė paradigma, kuria iki šiol daugiausia grindžiami moksliniai šio klausimo tyrinėjimai, atrodo vis menčiau įtikinama ir gausėja jos neadekvatumo bei krizės požymių. Tyrimui atlikti pasitelkta savita tradicijos ir modernio transgresyvaus susidvejinimo, arba susiklojimo, efekto sąvoka leido į plačiai tyrinjamą ir iš pažiūros net išsemtą, todėl tariamai „neperspektyvų“, klausimą pažvelgti nauju aspektu ir atskleisti mokslinėje literatūroje faktiškai nenagrinėtus jo elementus. Ši sąvoka pasirodė esanti naudingas ir didelį euristinį potencialą turintis konceptualus įrankis, atveriantis kitokią žiūros perspektyvą ir produktyviai išplečiantis galimybes teoriniu ir metodologiniu aspektu analizuoti ir kritiškai įvertinti šiuolaikinėje politinėje teorijoje plačiai paplitusią ir stipriai įsitvirtinusią, o praktikoje visuotinai ir atkakliai mėginamą įgyvendinti idėją, kad tauta ir nacionalinė valstybė kaip jos politinės organizacijos forma yra pasmerkta išnykti praeities atgyvenos. Aptartos šios idėjos ištakos ir genezė moderniojoje politinėje teorijoje leidžia tvirtai teigti, kad ji yra iš principo nepagrindžiama teoriškai, jei teorija suvokiama klasikine šios sąvokos prasme, ir praktiškai neįgyvendinama kaip normatyvinis politinis idealas, jei vadovaujamosi klasikinėje politinėje filosofijoje priimta normatyvumo samprata. Nagrinėjant šios idėjos pirmavaizdį ir etaloną Immanuelio Kanto istorijos ir politikos filosofijoje atskleista, kad joje pirmą kartą aiškiai ir visapusiškai suformuluota teleologinė kosmopolitinės pilietinės visuomenės ir visuotinės (pasaulinės) respublikų konfederacijos vizija, numachi

tautos ir nacionalinės valstybės išnykimą kaip galutinį žmonijos istorijos tikslą, yra vidujai prieštaringa ir byloja apie besirandantį ir didėjančią atotrūkį tarp moderniojo politinio mąstymo ir jo tikroviškumą turėjusios patvirtinti politinės praktikos. Šis atotrūkis reiškia, kad kantiškojoje perspektyvoje iš esmės keičiasi pati normatyvumo samprata, nes ji įgyja ryškia „vertybinę“ konotaciją: laikų pabaigoje turinti rasti kosmopolitinė pilietija yra tik „spėjama“ arba, kaip pasakytų Andersonas, grynai „įsivaizduojama“ homogeniška visuotinė bendrija, taigi racionaliai nepagrindžiamas ir todėl veikiausiai tik utopinis moralinis ir politinis idealas. Jis gali egzistuoti ir būti veiksmingas tik kaip „praktinio istorinio proto“ maksima, moraliai įpareigojanti jo siekti kiekvieną žmonijos narį. Šis specifiskai modernus normatyvinis idealas yra istorijos varomoji jėga, nes skatina praktiškai įgyvendinti istorijoje glūdinčią „moralinę tendenciją“ siekiant galutinio jos tikslo – taikingos pasaulinės pilietinės santvarkos būklės. Jos perspektyvoje tauta kaip politinės organizacijos pagrindas nuvertinama ir praranda politinę reikšmę, o nacionalinė valstybė kaip politinis jos organizacijos ir objektyvacijos būdas ir forma turi išnykti užleisdama vietą kosmopolitinių „pilietinių tautų“, o ne tautinių pagrindu egzistuosiančių nežinomos kilmės ir prigimties „valstybių“ konfederacijai.

Modernioji „Babelio bokšto“, arba kosmopolitinės ir apolitinės pasaulio tvarkos, vizija yra viena svarbiausių ir įtakingiausių politinės filosofijos idėjų, daranti didžiulę įtaką pasaulio geopolitinei ir istorinei raidai. Jau du šimtmečius ji yra teorinis ir ideologinis naujos tarptautinės tvarkos ir globalistinių pasaulio valdymo projektų pagrindas ir įkvėpimo šaltinis. Straipsnyje parodoma, kad ši specifiskai moderni ir labai problemiška idėja galėjo paplsti ir įsitvirtinti paskutinių dviejų šimtmečių politinėje teorijoje ir praktikoje dėl tranzityvaus susidvejinimo, arba susiklojimo, efekto, kai net solidžiuose akademinuose tyrinėjimuose tapo įprasta suplakti ir painioti tradicinės prigimtinės, arba „natūralios“, ir modernios socialiai konstruojamos,

arba „įsivaizduojamos“, tautos sampratas. Ši painiava leido atsirasti grynai ideologiniam, jokiais teoriniais ir empiriniais argumentais bei faktais nepagrindžiamam mitui apie neišvengiamą tautos ir nacionalinės valstybės išnykimą. Šis mitas savo ruožtu skatina ir įkvepia vis kartojamus politinius eksperimentus statant „Babelio bokštą“, kai nesėkmingai mėginama „panaikinti“ tautą ir valstybę, šitaip stengiantis įgyvendinti betautės ir nepolitinės visuomenės utopiją.

Šį straipsnį ir prieitas išvadas galima pavadinti, pavartojant klasiškinės filosofijos sąvoką, „elenktiniu“ čia keliamo klausimo svarstymo tarpsniu. Ilgai gvildentas daugiausia tik vyraujančios „Babelio bokšto“ paradigmos lauke, šis klausimas apaugo storu ideologinių nuosėdų ir net mistifikacijų sluoksniu, slepiančiu jo teorinę esmę ir praktinę reikšmę. Straipsnyje buvo siekiama nors iš dalies nuvalyti šias apnašas mėginant atskleisti teorinį ir istorinį jų atsiradimo ir kaupimosi kontekstą. Kitas, arba „majeutinis“, šio klausimo tyrimo tarpsnis turėtų būti „genealoginis“ ir pirmiausia įpareigotų teoriniu ir istoriniu požiūriu rekonstruoti „Babelio bokšto“ vizijos kilmę ir genezę. Būtina nuodugniau aiškintis, kaip modernybės filosofijoje ir politinėje praktikoje atsirado, įsitvirtino ir tapo „savaimė suprantama“ iš tikrųjų toli gražu teoriškai neakivaizdi ir praktiškai niekaip neįrodanti savo veiksmingumo, o ypač naudingumo, tautos ir nacionalinės valstybės nunykimą idėja. Rekonstravus šios idėjos genezę būtų galima imtis dar sudėtingesnio uždavinio iš naujo apmąstyti tautos ir nacionalinės valstybės politinį potencialą bei jų geopolitinę vietą ir vaidmenį sparčiai kintančiame XXI a. pasaulyje. Tad šiuo straipsniu mėginama brėžti ir kai kurias išsamesnių tyrimų programos gaires.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Anderson Benedict, *Įsivaizduojamos bendruomenės: apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*, iš anglų kalbos vertė Aušra Čižikienė, Vilnius: Baltos lankos, 1999.

Arendt Hannah, *Žmogaus būklė*, iš anglų kalbos vertė Aldona Radžvilienė ir Arvydas Šliogeris, Vilnius: Margi raštai, 2005.

Berlin Isaiah, „Nacionalizmas: praeityje nepaisytas, dabar – jėga“, *Vienovė ir įvairovė*, iš anglų kalbos vertė Alvydas Jokubaitis, Vilnius: Amžius, 1995, p. 34–64.

Brubaker Rogers, *Pilietybė ir tautiškumas Prancūzijoje ir Vokietijoje*, iš anglų kalbos vertė Saulius Pivoras, Vilnius: Pradai, 1998.

Burke Edmund, *Reflexions on the Revolution in France*, Oxford: Oxford University Press, 1993.

Comestock Donald E., „A Method for Critical Research“, Miscael Martin and Lee C. McIntyre (eds.), *Readings in the Philosophy of Social Science*, Cambridge, Ma: The MIT Press, 1994, p. 625–645.

Delanty Gerard, „Models of European Identity: Reconciling Universalism and Particularism“, *Perspectives on European Politics and Society*, Leiden: Koninklijke Brill, NV 2002, p. 345–359.

Fimister Alan P., *Robert Schuman: Neo-Scholastic Humanism and the Reunification of Europe*, Bruxeles: P. I. E. Peter Lang, 2008.

Friedman Jonathan, *Cultural Identity and Global Process*, London: Sage Publications, 1996, p. 101–117, 195–263.

Gat Azar, Yakobson Alexander, *The Nations: The Long History and deep Roots of Political Ethnicity and Nationalism*, Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

Gellner Ernest, *Tautos ir nacionalizmas*, iš anglų kalbos vertė Kęstutis Rastenis, Vilnius: Pradai, 1996.

Held David, McGrew Anthony, Goldblatt David, Perraton Jonathan, *Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra*, Vilnius: Margi raštai, 2002.

Huntington Samuel, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York: Simon and Schuster, 2003.

Jameson Fredric, „Meno pabaiga ar istorijos pabaiga?“, *Kultūros posūkis. Rinktiniai darbai apie postmodernizmą (1983–1998)*, iš anglų kalbos vertė Auksė Mardošaitė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002, p. 93–113.

Kant Immanuel, „Visuotinės istorijos idėja pasaulio pilietijos požiūriu“, *Politiniai traktatai*, iš vokiečių kalbos vertė Gediminas Žukas, Vilnius: Aidai, 1996, p. 27–47.

Kant Immanuel, „Apie posakį: teorija gal ir teisinga, bet praktikoje netinkama“, *Politiniai traktatai*, iš vokiečių kalbos vertė Gediminas Žukas, Vilnius: Aidai, 1996, p. 58–110.

Lyotard François, *Postmodernus būvis*, iš prancūzų kalbos vertė Marius Daškus, Vilnius: Baltos lankos, 1993.

Makkreel Rudolph, „Kant and the Interpretation of Nature and History“, *The Philosophical Forum. A Quarterly*, Vol. XXI, Special double issue: *Hermeneutics in Ethics and Social Theory, 1989–90*, No. 1–2, p. 169–181.

Manent Pierre, *Žmogaus miestas*, iš prancūzų kalbos vertė Petras Račius, Vilnius: Margi raštai, 2005.

Manent Pierre, „What is a Nation?“, *The Intercollegiate Review – Fall*, 2007, p. 23–31.

Manent Pierre, *Demokratija be tautų. Apie savivaldos pabaigą Europoje*, iš prancūzų kalbos vertė Jūratė Navakauskienė, Vilnius: Versus aureus, 2008.

Maritain Jacques, „Europe and the Federal Idea“, Fimister Alan P., *Robert Schuman: Neo-Scholastic Humanism and the Reunification of Europe*, Bruxelles: P. I. E. Peter Lang, 2008, p. 269–284.

Marksas Karlas, „Tezės apie Fojerbachą“, Marksas Karlas, Engelsas Frydrichas, *Vokiečių ideologija. Naujosios vokiečių filosofijos, atstovaujamos Fojerbacho, B. Bauerio ir Štirnerio, ir vokiečių socializmo, atstovaujamo įvairių jo pranašų, kritika*, Vilnius: Mintis, 1974, p. 463–465.

Marquand David, *The End of the West: The Once and Future Europe*, New Jersey: Princeton University Press, 2011.

McCormick John P., *Weber, Habermas, and Transformations of the European State: Constitutional, Social, and Supranational Democracy*, Cambridge [N. Y.] [etc.]: Cambridge University Press, 2007.

Milward Alan S., Lynch Frances B., Romero Federico, Ranieri Ruggero, Sorensen Vibeke, *The Frontier of National Sovereignty. History and Theory 1945–1992*, London and New York: Routledge, 1994.

Milward Alan S., Sorensen Vibeke, „Interdependence or Integration? A National Choice“, Milward Alan S., Lynch Frances B., Romero Federico, Ranieri Ruggero, Sorensen Vibeke, *The Frontier of National Sovereignty. History and Theory 1945–1992*, London and New York: Routledge, 1994, p. 1–32.

Milward Alan S., *The European Rescue of the Nation-State*, London: Routledge, 2000.

Nichols Robert, *The World of Freedom. Heidegger, Foucault and the Politics of Historical Ontology*, Stanford, Ca: Stanford University Press, 2014.

Nietzsche Friedrich, *Tragedijos gimimas, arba helenizmas ir pesimizmas*, iš vokiečių kalbos vertė Alfonsas Tekorius, Vilnius: Pradai, 1997.

Radžvilas Vytautas, „Nietzsche'ės metafizikos trajektorijos: kelias antifilosofijos link?“, *Gyvenimo apologija: Nietzsche'ės teorinės interpretacijos*, Vilnius, 2007, p. 363–370.

Rancière Jacques, *The Names of History. On the Poetics of Knowledge*, translated by Hassan Melehy. Foreword by Hayden White, Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 1994.

Ranieri Ruggero, Sorensen Vibeke, „The Frontier of National Sovereignty“, *History and Theory 1945–1992*, London and New York: Routledge, 1994, p. 155–181.

Rumford Chris, *Cosmopolitan Spaces: Europe, Globalization Theory*, New York and London: Routledge, 2008.

Shore, Cris N., *Building Europe: The Cultural Politics of European Integration*, London: New York: Routledge, 2000.

Smith Anthony D., *Nacionalizmas XX amžiuje*, iš anglų kalbos vertė Algirdas Degutis, Vilnius: Pradai, 1994, ypač p. 191–249.

Taylor Charles, „Social Theory as Practice“, *Philosophy and the Human Sciences. Philosophical Papers 2*, Cambridge: Cambridge University Press, 1985, p. 91–115.

Toulmin Stephen Edleston, *Cosmopolis: The Hidden Agenda of Modernity*, Chicago: The University of Chicago Press, 1992.

Voegelin Eric, *The New Science of Politics: An Introduction. With a New Forward by Dante Gemino*, Chicago, London: The University of Chicago Press, 1987.

Wiener Antje, Diez Thomas, *European Integration Theory*, Oxford: Oxford University Press, 2004.

SUMMARY

THE “TOWER OF BABEL” OF MODERNITY AND THE FUTURE PROSPECTS OF A NATION STATE

This article discusses the future prospects of nations and nation states in the era of globalization by critically analyzing the theoretical justifications of the philosophical idea that one of the inevitable consequences of globalization is a gradual disintegration of nations and nation states. The origins of this idea are traced back to the political theory of Immanuel Kant, particularly to Kant’s vision of a cosmopolitan, civil society and the concept of the worldwide confederation of republican states. The article introduces an argument that the position that Kant’s vision of the civil society and confederation of states is internally incoherent and utopian, and it should be viewed as a normative moral and political ideal (or, in Kantian terms, a maxim of the practical historical reason that every human being should strive for) rather than as a theoretically coherent and justified political project. This normative ideal of modernity is viewed as the driving force of history, since it facilitates attempts to implement it in practice and achieve the end result – a peaceful, global civil society. In such a state of peaceful coexistence, the nation, as a form of political organization, loses its relevance, and the nation state gets replaced by a cosmopolitan confederation of republican states.

The modern vision of a cosmopolitan and apolitical global order is viewed as one of the most important ideas of political philosophy, which has a tremendous influence on the history and geopolitical development of the modern world. It is shown that, for over two centuries, this idea has been both a theoretical and an ideological inspiration

for global governance projects. The article suggests that a conceptual “overlap” between the two conceptions of a nation – the traditional natural law and the modern constructivist one – may have been one of the primary reasons of why this idea has retained philosophical and political significance for over two centuries. The article defends the view that this conceptual confusion led to a theoretically and empirically unjustified conviction that the disintegration of nations and nation states will be an inevitable outcome of the development of the modern world, and that this conviction facilitates further political experiments aimed at realizing the utopian apolitical society.